

Geliş Tarihi : 07.07.2024
Kabul Tarihi : 08.10.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1511839>

Yıldırım, S. (2024). Modernizm ve postmodernizm ikileminde kültür ve kimlik olgusu. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 501-524. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1511839>

MODERNİZM VE POSTMODERNİZM İKİLEMİNDE KÜLTÜR VE KİMLİK OLGUSU

Serpil YILDIRIM¹

ÖZ

Bu makalede kültür ve kimlik kavramlarının, modernizm ve postmodernizm süreçleri çerçevesinde yaşadığı dönüşümler incelenmiştir. Kültür ve kimlik kavramlarını içinde barındıran bu olgular belli bir toplumsal sürecin ürünüdür. Bu süreç, kaçınılmaz olarak bir ilişki ağını gerektirmekte ve bünyesinde yaşanan her türlü değişimden etkilenmektedir. Sanayi Devrimiyle başlayıp özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde kitle iletişim araçlarının da yaygınlaşmasıyla hızlanan bu süreç, toplumsal hayatta ve gündelik yaşamda önemli dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde sınır tanımayan bilgi ve hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler bu dönüşümün başlıca nedenini oluşturmuştur. Bu hızlı dönüşüme bağlı olarak toplumsal yapı da hızla değişmeye başlamış ve toplumun temel yapı taşı olan kültür ve kimlik olguları da bu dönüşümden etkilenmiştir. Küreselleşme ise bu dönemde kültür ve kimlik kavramlarını dönüştürerek onun sınırlar ötesi bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. İşte modernizm ve postmodernizm süreçleri toplumsal yapıdaki bu dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Birbiriyle karşılıklı ilişkilerinde diyalektik olarak gelişen bu kavramlar bir yandan birbirinin zıtlıkları üzerine inşa edilirken, bir yandan da birbirini bütünleyen ve dolayısıyla birbirini besleyen yapılar olarak hayat bulmaktadırlar. Bu çerçevede yapısalcılığı savunan modernizmde bilimsel bilgi, eşitlik, homojen yapılar, evrensellik, genellik gibi ilkeler hâkim iken; postyapısalcılığı savunan postmodernizmde ise modernizmin savunduğu değerlerin aksine heterojen, çoklu, tikel ve göreceli değerler hâkimdir. Bu bağlamda her iki paradigma da çalışmamızın konusu olan kültür ve kimlik kavramlarını kendi savunduğu değerler çerçevesinde yorumlamaktadır. Çalışmamızda kültür ve kimlik kavramlarının dönüşümü de bu dinamikler üzerinden incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kimlik, Modernizm, Postmodernizm, Küreselleşme.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, serpilakis@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7593-4666>

Date Received : 07.07.2024

Date Accepted : 08.10.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1511839>

Yıldırım, S. (202x). The phenomenon of culture and identity in the dilemma of modernism and postmodernism. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 12(24), 501-524. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1511839>

THE PHENOMENON OF CULTURE AND IDENTITY IN THE DILEMMA OF MODERNISM AND POSTMODERNISM

Serpil YILDIRIM²

ABSTRACT

In this article, the transformations of the concepts of culture and identity within the framework of modernism and postmodernism processes are examined. These phenomena, which include the concepts of culture and identity, are the product of a certain social process. This process inevitably requires a network of relationships and is affected by all kinds of changes within it. This process, which started with the Industrial Revolution and accelerated with the spread of mass media, especially in the last quarter of the 20th century, has caused significant transformations in social and daily life. In this period, unlimited knowledge and rapidly advancing technological developments were the main reasons for this transformation. Due to this rapid transformation, the social structure has also begun to change rapidly and the concepts of culture and identity, which are the basic building blocks of society, have also been affected by this transformation. In this period, globalization has transformed the concepts of culture and identity, causing them to gain a cross-border appearance. The processes of modernism and postmodernism emerged as a result of this transformation in the social structure. While these concepts, which develop dialectically in their mutual relations with each other, are built on each other's opposites, they also come to life as structures that complement each other and therefore nourish each other. In this context, while principles such as scientific knowledge, equality, homogeneous structures, universality and generality are dominant in modernism, which advocates structuralism; In postmodernism, which advocates poststructuralism, heterogeneous, multiple, particular and relative values prevail, contrary to the values advocated by modernism. In this context, both paradigms interpret the concepts of culture and identity, which are the subject of our study, within the framework of the values they defend. In our study, we tried to examine the transformation of the concepts of culture and identity through these dynamics.

Keywords: Culture, Identity, Modernism, Postmodernism, Globalization.

² Dr, Independent Researcher, serpilakis@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7593-4666>

Giriş

Geleneksel toplumlar çoğunlukla tinsel ve metafizik ögeler üzerine kurulu bir toplumsal yapıya sahiptir. Ancak Ortaçağda Aydınlanma Felsefesinin yükselişiyile birlikte modern toplumlar ortaya çıkmış ve bilimsel bilgi ve özgür düşünceye dayanan Aydınlanma Felsefesi bireyi din, doğa ve genel toplum kurallarından bağımsızlaştırarak modern toplumun oluşmasında temel bir aktör haline getirmiştir.

“Modernizm” birçokları tarafından Rönesans’la başlatılır, oysa gerçekte kavramın kullanımı çok daha eskilere gitmektedir. Latince “modernus” anlamına gelen kavram ilk defa 5. yüzyılda Hristiyan dünya ile Romalı ve Pagan dönemi birbirinden ayırmak için kullanılmıştır (Habermas, 2022, ss. 395-396). Ancak genel kabule göre modernizm Aydınlanma Çağı sonrasının bir ürünüdür (Akça, 2005, s. 1; Aydoğdu, 2004, s. 118; Mönğü, 2013, s. 28; Tong, 2017, s. 267). Bu değişimlerde amaç, insanı daha seküler ve rasyonel bir hale getirerek dünyayı daha anlaşılabilir ve daha yaşanabilir kılmaktı (Mönğü, 2013, s. 28). Ancak modernizmin insan hayatına olumlu birçok katkısına karşın onun beklendiği kadar insanı özgürleştirmediği ve bilimin ve bilginin otoriterleşerek insanı daha çok kontrol altına alıp onu mutsuzlaştırdığı görülmüş ve modernizmin bir eleştirisi olarak “postmodernizm” gelişmeye başlamıştır.

Postmodernizmi belli bir dönem ve belli bir tanımlamayla sınırlandırmak güçtür. Bu durum daha çok postmodernizmin modernizmle birlikte ve aslında onunla iç içe gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda postmodernizmi modernizmin içinden “söküp almak” ya da “çekip çıkarmak” mümkün değildir. Bu nedenle postmodernizme ilişkin tanımlamalar ve yorumlamalar da hep bu birliktelik üzerinden yapılmaktadır. Bu kapsamda Habermas’ın modernite tanımlaması daha başından postmodernizm kavramını bitirecek niteliktedir. Modernitenin kendi açmazlarını yarattığını belirten Habermas, postmodernite, modern öncesi döneme geçiş ve modernliğin tamamen reddi gibi kavramları reddetmektedir. Zira Habermas için modernite henüz *bitmemiş* bir projedir (Habermas, 2022, ss. 395-397). Giddens (2016, s. 52-53) ise bu süreçleri “modernliğin içinde yatan bir dönüşümsellik” olarak değerlendirmektedir. Postmodernizmi modernizmin yarattığı sorunların çözümünde yardıma çağrılan şey olarak nitelendiren Giddens, postmodernizmin bu konseptte üstlendiği işlevden dolayı modernizmin yerine geçiyormuş gibi değerlendirilemeyeceğini belirtir. Modernizm ve postmodernizmi yapısal açıdan inceleyen Connor (1997, s. 23) her iki yapının da birbirinin nedeni ve sonucu olarak ortaya çıktıklarını öne sürer. Bu çerçevede her iki paradigmanın da kesişen ve ayrışan yanları olduğuna değinen Connor, bu iki paradigmanın da önemli bir şekilde birbiriyle hem çakıştığını hem de ayrışarak birbiriyle bitişik yollarda ilerlediğini savunur. Jameson (1985, s.168) için postmodernizm modernizmle “acil durum ilişkisi” bağlamında şekillenmiş yeni bir sosyal yaşam türüdür. Bu yeni yapı kültür ve ekonominin hâkim olduğu bir düzen, üstü kapalı bir modernleşme, iletişim araçlarının hâkim olduğu postendüstriyel bir tüketim toplumu ve özellikle çok uluslu bir kapitalizmdir. Gellner’e (1992, s. 23) göre postmodernizm hiper göreceliliğin hâkim olduğu, hiçbir evrensellik ihtimalinin bulunmadığı, nesnel gerçeklikten uzak, bulanık bir durumdur. Varoluşçu felsefenin ünlü filozoflarından olan Martin Heidegger (1964, ss. 14-15) için ise postmodernizm, yerleşik değerlerin, geleneklerin ve evrensellik iddiasında bulunan genel-geçer doğruların gerçeklik ve varlığın tespiti açısından sürekli anlamda sorgulanmasıdır. Zira gerçeklik ve varlık tek ve görüldüğü gibi değildir, bu

nedenle sorgulanmaları gerekmektedir. Ulrich Beck (1998, s. 256) postmodernizmi geleneksel değerler ve sanayi toplumunun ötesinde, bilim, kültür ve siyasetin olağanüstü bir şekilde değiştiği bir “risk toplumu” olarak tanımlamaktadır. Harvey (2019, s. 134) ise onun, cinsiyet, ırk, sınıf, mekân, zaman ve coğrafya gibi nedenlerden kaynaklanan farklılıkların temsiline imkan tanıyan radikal bir paradigma olduğunu belirtir. Harvey’e göre postmodernizmin diğer paradigmalara göre toplum tarafından bu kadar geniş bir şekilde kabul görmesinin temel nedeni de budur. Bu bağlamda postmodern düşünce en büyük etkisini toplumsal değerler üzerinde göstermiştir. Postmodernizmin etkide bulunduğu alanlardan biri olarak *kültür ve kimlik* konuları ise toplumsal hayatın *ruhunu* oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmamızın konusunu oluşturan kültür ve kimlik sorunsalı Aydınlanma Felsefesinin bir ürünü olan modernitenin bir sonucu olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Aydoğdu, 2004, s. 118). Kültür ve kimlik kavramlarının gelişiminde İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan siyasal olaylarla birlikte neoliberal politikaların önemli bir etkisi olmuştur (Durdu, 2021, s. 347). Sonrasında ise bu kavramlar söylem ve uygulamada daha çok vurgulanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada kültür ve kimlik kavramlarının modern ve postmodern süreçlerdeki dönüşümü incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup, tartışmalar ağırlıklı olarak kavramsal boyutta yürütülmüştür. Literatür taramasına dayanan çalışmada alana ilişkin birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde kültür ve kimlik kavramlarının tanımı yapılarak bu kavramların birbiriyle ilişkisi incelenmiştir. İkinci bölümde kimliğin inşası sosyal, kültürel ve siyasal açılardan incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümde modernizm ve postmodernizmde kimliğin inşa süreçleri, beşinci bölümde ise postmodern dönemde kültür ve kimliğin çeşitli açılardan temsili incelenmiştir. Çalışmada kültür ve kimlik olgularının toplumsal paradigmadaki değişime paralel olarak sürekli değiştiği ve bu değişimle birlikte, kendini yeniden üreten kavramlar olarak kültür ve kimlik olgularının toplumsal yapıyı da dönüştürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Kültür ve Kimlik Kavramları

“Kültür” ve “kimlik” kavramları günümüzün en çok tartışılan konularındandır. Siyaset, sosyoloji, tarih, antropoloji, yönetim, felsefe gibi birçok bilimin konusunu oluşturan bu kavramlar her disiplinin konuya bakış açısına göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak bizim çalışmamız toplum ve yönetim bilimleri ile sınırlı olduğundan konuya ilişkin yaklaşımımız da bu yönde olacaktır. Yerleşik bir kültür anlayışının sorgulanmasına ilişkin görüşlerin çoğalması toplumsal yapıda “kültürel bir dönüşüm” olarak yorumlanmaktadır. Çoğunlukla postmodernizme evrilen bu süreçte kültür ve kimlik tartışmalarının da bu yönde yürütülmesi gerekmiştir. Birçok yönü olmasına karşın kültür kavramı çoğunlukla *toplumsal yapı* ve *toplumsallığı* anlatmak için kullanılmıştır. Hatta kültür kavramına ilişkin tanımlamaların çoğu genellikle nedenselliğe inmeden ve insan davranışlarının yarattığı etkiye değinmeden kapsayıcı ve genel bir yaklaşımla ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede kültür çoğunlukla şu dördümlü tipoloji çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmaktadır (Jenks, 2007, ss. 15-16). Buna göre kültür;

1. Zihni veya bilişsel bir kategoridir: Yani genel bir zihniyetin parçasıdır ve insanın mükemmelleşmesi ve bireysel olarak özgürleşmesi amacını taşır.

2. Daha ziyade yapay olarak oluşturulan kolektif bir kategoridir: Belli bir amaç çerçevesinde toplumsal bir bütünlüğü sağlamaya yönelik toplumdaki düşünsel ve ahlaki değerlerin birleştirilmesi süreçlerini kapsar.
3. Betimleyici ve somut bir kategoridir: Herhangi bir toplumda veya yapıdaki bütünü tanımlamak ve niteliğini açıklamak için kullanılan bir kavramdır.
4. Toplumsal bir kategoridir: Toplumun genel yaşam biçimini ifade etmek için kullanılır. Bu nedenle toplumsal bir kavramdır.

Temelde “toplumsal”ı ifade etmek için kullanılan bu kavramlar, toplumsal ve politik gelişmelerin de etkisiyle değişmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak bu kavramlara ilişkin incelemelerin niteliği de değişmiştir. Bu kapsamda bu değişiklikler şöyle özetlenebilir:

- Kültürel incelemeler “halkın bütün bir yaşam biçimine” bağlı kalmakla birlikte genişletilmiş bir kültür kavramıyla çalışır.
- Kültürel incelemeler popüler kültürü kendi içinde değerli kabul eder ve onun bütün yönlerini meşrulaştırır, doğrular, yüceltir ve politikleştirir.
- Kültürel incelemeler kendi çağlarının temsilcileri olarak kendi kimliklerinin nasıl toplumsallaştığını tanırlar.
- Dinamik bir yapı olarak kültür sürekli bir yeniden oluşum halindedir. Bu nedenle kültür; sabit, kapalı ve durağan sembollerden ziyade dinamik bir süreçtir.
- Kültür bir düzenden ziyade bir çatışmanın ürünüdür. Çatışma hem yüz yüze etkileşim hem de anlamsal düzeyde bir farklılık öngördüğünden geliştirici bir fonksiyona sahiptir.
- Kültür toplumsal yaşamın tüm alanlarını kuşatır, toplumsal yaşamın hiçbir parçası onun dışında kalmaz. Opera, moda, şiddet, cinsellik, savaş, sanat vb. her şey kültüre dâhildir.
- Kültürel incelemeler disiplinler arasıdır. Bu nedenle hiçbir disiplin onun kökeni olarak kabul edilemez, ancak o, disiplinlerin kesiştiği yerde çalışmayı teşvik eder.
- Kültürel incelemeler mutlak değerleri reddeder, kültürün dinamik yapısını esas alır.

Kültüre ilişkin tüm bu çıkarımlar kültürün farklı yönlerine dikkat çekmektedir. Kültürün temsili ise kimlik kavramını oluşturmaktadır. Yani kültür bir kimlikle ifade edilir ve kimlik kültürün vücut bulmuş halidir. Connolly’ye göre kimlik, “seçip istediğimiz yahut rıza gösterdiğimiz şeylerden çok, ne olduğumuz ve nasıl tanındığımızla ilgilidir. Aynı zamanda kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür” (Aydoğdu, 2004, s. 117). Gleason’a göre kimlik “ben kimim” ve “ben nereye aitim” sorularıyla bağlantılı bir konudur (Aydoğdu, 2004, s. 117). Hall’a (1997b, ss. 21-22) göre kimlik karşıdaki kişiyi tanıyıp onun farklılıkları üzerine inşa edilen bir karşıtlıklar dizisidir. Türk Dil Kurumu’na göre ise kimlik “Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü; herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü; çehre” (TDK, 2024) olarak tanımlanmaktadır.

Sonuç olarak kimlik insanın kendisini nasıl tanımladığıyla ilgili bir kavramdır. Burada kimliğin psikolojik ve içsel motivasyonunu oluşturan “benlik” kavramıyla karşılaşmaktayız. Marie-Louise von Franz’a göre benlik, “tüm hayatımız boyunca keşfetmemiz gereken içsel, bilinmeyen, ordinat ötesi, ilahi bir ruh merkezidir” (Randal, 2014, s. 55). Felsefeci David Polonof’a göre ise benlik “insanın kendisini içine hapsolmuş bulduğu bir şey değil kendi eliyle oluşturduğu bir şeydir” (Randal, 2014, s. 59). Hall ise benliği “varoluşsal bir gerçeklik” olarak

tanımlar. Hall'a göre (1997a, s. 42) benlik algımız kimlik dilimizi belirler. Bu nedenle benlik kavramı sürekli bir yolculuktur, gelişimsel ve diyalektiktir ve her zaman kendini bulma çabası içindedir. Hall gerçek benliğin, iç içe geçmiş tüm sahte benliklerin kabuğunun içinde saklı olduğunu belirtir. Dolayısıyla kişi oraya ulaşmaya çalışır. Hall, ancak oraya ulaştığımız zaman kim olduğumuzu anlayacağımızı söyler. Sonuç olarak benlik kavramı da kimlik kavramı gibi *durumsal, çeşitli ve geçici* bir görünüm sergiler. Bu noktada benlik algısına bağlı olarak günlük yaşamda kişinin kendisini temsil biçimi de değişmektedir. Bu bağlamda cinsiyet, bölge, sınıf, yaş, ekonomi, sosyal statü, meslek vb. birçok faktörden etkilenen benlik algısı, bireyin kendisini sosyal yapı içerisinde konumlandırma şekli üzerinde etkilidir (Goffman, 2006, ss. 74-75).

Kimliğin tanımı konusunda önemli bir nokta ise kimliğin statik ve verili olarak tahayyül edilebilmesidir. Geleneksel yaklaşım kimliğin sınıf, ırk, cinsiyet gibi statik yanına vurgu yaparken; modern yaklaşım kimliğin inşa edilebilen dinamik bir olgu olduğunu kabul eder. Nitekim siyasal yapıların ulusal kimliği inşa etme süreçleri de bu esasa dayanır (Dalbay, 2018, s. 163). Sonuç olarak kültür ve kimlik kavramları birbirini besleyen ve dönüştüren yapılardır. Dahası bu yapılar insan unsuru ve tarihsel gelenekle yakından ilgilidir. Kültür birçok faktörün etkileşimiyle gelişir. Bununla birlikte kültürün oluşumunda farklı bakış açılarının sunulması kültürü daha da zenginleştirir. Bu yönüyle bireylerin inançları, eğilimleri, görüşleri, farklılık gösterebilir. Bu farklılıkların hayata yansımaları zaman zaman mevcut kültürle çatışma yaratsa da, o kültürün belli bir evrimden geçerek dönüşmesine de yardımcı olur (Feyerabend, 2015, s. 13). Kültür, üyelerine doğumdan ölüme kadar hayatlarının her alanında yardımcı olur. Onlara, rehberlik yaparak olası sorunlar karşısında nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin yol gösterir. Bununla birlikte her bireyin sorun çözümüne ilişkin tecrübesi, algısı, değerlendirmesi de farklıdır. İşte bu farklılıkların mevcut kültüre aktarılması o kültürün çeşitliliğinin ve kapsayıcılığının artmasını sağlamaktadır (Bauman, 2021, s. 114-117). Ancak bu kültürlerin koparılıp atılması bin yıldan daha fazla bir süreyle tecrübe edilen birikimin de atılması anlamına gelir ki bu da toplumda başka bir "uyumsuzluk" yaratır.

Kimliğin İnşası

Modern zamanların öne çıkan kavramlarından biri olan kimlik 1960'lı yıllarla birlikte daha çok tartışılır olmuştur. Kimlik, temelde bireyin kendisini tanımlaması ile ilgili bir durum olup kimliğin tek bir tanımı yoktur. Bu kapsamda kimlik çoğunlukla devlet, din, siyaset, kültür gibi kavramlarla beraber tanımlanmaktadır. Sosyolojik anlamda ise kimlik "bir insanın topluluk içinde kendisini var etmesinin, kendisini ortaya koyabilmesinin ve ait olma duygusunun dışsal bir yansıması"dır (Durdu, 2021, s. 348). Tarihsel süreçte kimliğin oluşumu toplumların geçirdiği her evreye göre farklılık göstermektedir. Toplumların karmaşıklığı veya toplumsal ilişkilerin yalınlığı hem birey hem de toplum özelinde kimlik kavramının daha farklı parametrelerle ifade edilmesini sağlamaktadır. Örneğin geleneksel toplumlarda birey daha çok ailesi, dini inançları, kültürel ve geleneksel değerleri ile anılırken; modern toplumlarda kolektif olan bu değerlerin yerini bireysel, çoklu ve hareketli unsurlar almaktadır (Möngü, 2013, s. 33).

Kimlik, kişilerin bireyselleşme sürecinde kendileri için inşa ettikleri bir anlam kaynağıdır. Bu nedenle kimliğin toplumdaki rol kümeleriyle (anne, baba, kardeş, işçi, çalışan vb.) karıştırılmaması gerekmektedir. Zira kimlikler bir "öz" inşa etme sürecini içerdiklerinden bireyselleşme açısından rollerden çok daha güçlüdürler. İşte oluşturulan bu kimlik, rollerin nasıl

yerine getirileceğini belirler (Castells, 2006, s. 13). Burada da asıl mesele kimliğin kim tarafından, nasıl ve hangi amaçla inşa edildiğidir. Bu bağlamda kimlik, inşası karmaşık olan bir olgudur ve kendini inşa etmek için belli bir zamana ve sürece ihtiyaç duyar. Tarih, coğrafya, kolektif hafıza, din, iktidar, gelenek, bireysel hayal gücü vb. birçok konudan etkilenen kimlik, bu alanlardan aldığı bilgiyi içinde bulunduğu toplumsal koşullar çerçevesinde yorumlar ve yeni bir anlam oluşturur. Bu süreçte iktidar ilişkileri kimliği her zaman etkileyen bir güce sahiptir. Bu nedenle Castells (2006, s. 14-17) kimliğin inşasını üç farklı dinamikle açıklamaktadır. Bunlar; siyasi otoritenin etkisiyle oluşturulan “meşrulaştırıcı kimlik”; toplumun yerleşik kurallarına karşı geliştirilen ve belli bir direnç ve ayakta kalma süreçlerini içeren “direnış kimliği”; diğeri ise toplumdaki mevcut konumuna karşı yeni bir konsept geliştirmeyi amaçlayan “proje kimliği”dir. Örneğin feminizmin yerleşik olan aile, kadın, cinsellik, ataerkillik gibi toplumsal yapılara meydan okuyup kadın kimliğini yeniden inşa etmesi gibi. Ancak hangi kategoride olursa olsun hiçbir kimlik diğeri göre üstün, öz ya da asıl değildir.

Günümüzde kimlik kavramı toplumsal hayattaki hareketliliğe koşut olarak değışir. Bu yüzden kimlik sabit ve durağan değildir, sürekli değışir. Hatta bu özelliğinden dolayı kimlik kavramı yerine *kimlikleşme* kavramı daha çok kullanılmaktadır. Bundan dolayı kimliğin iki ana akım etrafında geliştiğı öne sürölmektedir. Bunlardan ilki “evrenselcilik” ilkesi olup bu ilke homojen bir toplum yapısı ve evrenin tektipleştirilmesini ifade etmektedir. “Batılılaşma” olarak adlandırılan bu süreç kimlik oluşumunda serbest piyasa ekonomisi ve Batı tipi demokrasiyi hedeflemektedir (Dalbay, 2018, s. 167). Kaynağını Aydınlanma Felsefesinden alan evrenselci akıma göre “dünyanın tekbiçimleştirilmesi ve farklılıkların silinmesi” evrensel ideallerin zaferidir. Zira insan tabiatı tektir, biriciktir, her yerde aynıdır ve bu yüzden insan hakları da evrenseldir (Bell, 1972, s. 14; Dalbay, 2018, s. 167). İkinci akım olan “farkçılık” ilkesi ise merkezde değıl de daha çok çeperlerde yer edinmiş heterojen ve küçük grupları merkeze almaktadır. Bu akımda milliyetçilik, bölgecilik, kültür çeşitliliğı, etnosantrizm, radikal dinci akımlar, komüniteryanizm (toplulukçuluk/cemaatçilik) gibi radikal ve uç gruplar ön plandadır (Dalbay, 2018, s. 167). Bu kapsamda postmodernizm farkçılık ilkesi etrafında gelişen bir paradigmadır. Özellikle bütünselliğe karşı mücadelesini, savunduğı görecelilik yaklaşımıyla vermektedir (Williams, 2002, s. 62). Postmodernizmin farklılıkları savunması onun eklektik yapısından kaynaklanmaktadır. Günümüzde hızlı küreselleşmeyle yaşanan bu yüksek etkileşimli ortam eklektik kültürlerin oluşmasına neden olmaktadır. Artan bu çeşitlilik ise birbirine eklemlenerek kültürel bütünselliğı oluşturmaktadır (McRobbie ve Mcrobbie, 2003, s. 2). Evrenselcilik akımının karşısında olan farkçı yaklaşım her bireyin kendine özel farklılıklarının olduğunu savunur. Bu farklılıklar doğal olarak bireylere her konuya ilişkin farklı temsil imkânı tanır. Zira her birey ayrı bir cinsiyet, ırk, sınıf, yaş, etnik köken vb. çeşitliliğe sahiptir. İşte bireylerdeki kimlik olgusunu geliştiren de bu farklılıklardır. Bu nedenle postmodern paradigma bireyin bu farklılıkları yaşayabilmesi için desteklenmesi gerektiğini savunur (Bell, 1972, s. 28-29; Berlin, 1992, ss. 17-18; Turner, 2003, s. 27).

Kimliğin oluşumuna ilişkin modernizmle postmodernizm arasındaki belirgin farklardan birisi de dine yaklaşım şekilleridir. Postmodernizmin en belirgin özelliklerinden birisi “dine dönüş” imkân tanınmasıdır. Öyle ki postmodernizm dini, modernitenin parçalayıp kırılğan hale getirdiğı hayatların onarılması için bir çare olarak değılendirmektedir (Dalbay, 2018, s. 167). Griffin (1989, s. 3) de bu görüşü desteklemekte ve materyalist dünya görüşüne ve maddi

ilerleme yoluyla kurtuluşa olan inancın azalması nedeniyle postmodern dönemde insanların dini ve manevi yaşama daha çok yöneldiklerini belirtmektedir. Berry (2004, s. 173) dinde yaşanan bu dönüşümü abartılmış sekülerizm ile meta kültürünün sıklıkla tezahür eden sıradanlığına bağlamaktadır. Dinin yorumlanması anlamında Gellner (1992, s. 2-22) postmodernizmin, tanrısallığın temsili bakımından dinsel rölativizmi savunduğunu belirtir. Tekin (2015, s. 4) de postmodernizmin sahip olduğu göreceli ve yorumsal özellikleri nedeniyle “tek hakikat” anlayışından uzaklaşarak parçalı bir inanç sistemini savunduğunu vurgulamaktadır. Günümüzde de dinin postmodernleşmesiyle birlikte farklı dinlerdeki alternatif dini akımlar veya yeni dinî hareketler yeni ve farklı biçimlere bürünerek, postmodernizmin rölativist doğasına uygun olarak dinî kimlikleri senkretik bir biçimde dönüştürmektedir (Bölükbaşı, 2012, s. 40). Böylece postmodern dönemde, tek bir dinsel geleneğin sınırları içinde tanımlanan dinî kimliklerin yerini farklı dinsel geleneklerden unsurlar taşıyan, yeni dinî formlar veya dinimsilerden esinlenen eklektik postmodern kimlikler ve “postmodern dindar öznellikler” almıştır (Bölükbaşı, 2016, s. 168). Bu da postmodern dünyada dinin, tanrısallığın reddinden en radikal formlarının yaşanmasına kadar geniş bir yelpazede temsiline imkân tanımaktadır (Griffin, 1989, s. 6-8). Ancak buradaki asıl sorun evrensel olan dinin, yerelleştirilmesi adına, postmodernizmle birlikte ticari ve siyasi bir anlayışın bir malzemesi haline dönüştürülebilmesidir (Turner, 2003, s. 27).

Kimliğin oluşumuna ilişkin önemli algılardan biri de “eşitlikçi” düşüncedir. Bu düşünceye göre insanlar bir monarkın tebaası olmaktan ziyade, öncelikle bir dünya vatandaşlarıdır. Benzer şekilde bir ülkenin vatandaşı/sakini olmaktan önce bir *insan*lardır. Bu nedenle insanların kendilerine özel bir kimliklerinin de olması gerekmektedir (Dalbay, 2018, s. 168). Kimliğin oluşumuna ilişkin diğer bir boyut da “kolektif kimlik” algısıdır. Kolektif kimlik mikro ve alt kimliklerden öte tüm ulusu, toplumu ve geniş bir alanı kapsayan kimliktir. Kolektif kimlik bir durumun değil, bir sürecin ürünüdür. Bu nedenle dinamikdir ve bireysel kimlik nasıl ki kişilerarası ilişkilerle inşa edilirse, kolektif kimlik de komüniteler arası ilişkilerle inşa edilir. Kolektif kimlik, bireyin ait olduğu toplumsal değerlere, normlara, gelenek ve göreneklere ilişkin olarak geliştirilen bir aidiyet sürecidir. Bu nedenle birey, toplumsal kimlik aracılığıyla yaşam pratiklerine katılır. Bundan dolayı kolektif kimlik çoğu kez bilinç dışını da etkileyerek taraf olmak ya da karşısında olmak gibi motivasyonları içerir. Kolektif kimlik; birtakım semboller, anılar, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, kısacası kolektif bellekten hareketle inşa edilir. Toplumlar belli bir geçmiş ve ortak bir yaşam üzerine inşa edilirler. Böylece ortak bir geçmiş geliştirilir ve tarih mitleştirilir. Bu bağlamda; dil, din, tarih, kültür, yaşam koşulları, yaşam şekli, toplumsal yapıya ilişkin koşullar ile topluluğun belleği kolektif kimliğin oluşmasında temel bir faktör olarak rol oynamaktadır (Cooley 1983, ss. 3-9; Dalbay, 2018, s. 169-172). Bu kapsamda toplumsal belleğin oluşması için belli bir zamana ihtiyaç vardır. Bu durum ise kimlik oluşturma süreçlerinde kolektif kimliğin uzun soluklu bir süreç olduğunu göstermektedir.

Konumuz açısından değerlendirildiğinde ise özellikle evrenselciliğe karşı *farkçı* yaklaşımlar küreselleşmeyle birlikte dünyanın büyük bir çoğunluğunda yaygınlaşmıştır (Bauman, 2017, s. 22). Birey kendine sunulan kolektif kimlikte bir anlamda kendisini kaybolmuş gibi hissetmiş ve bu durum insanın kendisini yeniden inşa etmesine ilişkin yeni arayışları gündeme getirmiştir (Şallı, 2005, ss. 91-105). Zira birey birçok kimlik örüntüsünün

bulunduğu bir yerde bazılarını kendisi seçerken çoğunlukla diğerlerine de maruz kalmaktadır. Bireyin kendi seçtiği bu kimliği diğer kimliklere karşı koruması (Castells, 2006, s. 16) bazen zorlu bir süreç gerektirir. Ancak birey bu yöntemle kendisi için tayin edilen “zorunlu kaderinden... bilinçli olarak tercih ettiği bir mukadderat inşa edebilir” (Bauman, 2017, s. 22). İşte postmodern dünyada kimliğin oluşumu da bu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Zira birey kendisine verilen kolektif, evrensel, bütüncül ve genel olan kimliği yaşamak zorunda kalmaktadır. Tekil bir kişi olarak kimliğe müdahale etme ya da değiştirme imkânı da yoktur. Ki bu durum postmodern dünyada “öznenin ölümü” olarak tanımlanmaktadır (Touraine, 2002, s. 310-313). Zira öznenin inşası nasıl ki toplumsala karşı “birey” ve “ben”in inşasıyla başlamışsa, öznenin ölümü de bireyin kolektivizm ve toplumsala teslim olmasıyla gerçekleşir (Touraine, 2002, s. 313). Öznenin inşası bireyin öz”ünü oluşturan ben’in, kolektif ve egemen bir yapı olan toplum fikrinin reddiyle başlar. Bu bakımdan topluma ve kolektiviteye karşı edim ve irade sahibi olan özne aynı zamanda toplumsal bir hareketin ve mücadelenin ürünüdür (Touraine, 2002, s. 304-311). Bundan dolayı öznenin toplumsal düzenle özdeş tutulmaması gerekir, bilaks bu durumda üzerinde durulması gereken şey onun (öznenin) yokluğunun yaratabileceği etkilerin ortaya konmasıdır. Zira öznenin yokluğunda kişi pasif ve edilgen bir birey olarak yaşayacak ve otoritenin baskısı altında özneye dönüşemeyen birey kendi kendinin yıkımına neden olacaktır. İşte böylesi bir ortamda bireyin kendini var etmesine yönelik ihtiyacı da onu evrensel ve bütüncül olanı reddedip, yerel yapılar ve cemaatler gibi mikro yapılarla kaim olan kolektif bir kimlik geliştirmeye yöneltmektedir. Dünya ölçeğinde de modernizmin yeryüzü cenneti vaad eden komünizm ve faşizm gibi kapsayıcı ideolojilerinin çöküp milliyetçi ve dinsel ağırlıklı kimliklerin güçlenmesinin nedeni de budur (Dalbay, 2018, ss. 169-172; Şallı, 2005, ss. 91-105).

Öte yandan bu parçalı ve çok boyutlu kimliğin yaşandığı bir ortamda da belli bir düzene ihtiyaç vardır. Zira bu parçalı ve çok kültürlü yapı kimlik konusunda belli bir zenginliği ihtiva etse de, bir yandan da bu farklılıktan dolayı çatışmayı da bünyesinde taşımaktadır. İşte bu çok boyutluluk içinde kişi haklarının korunup toplumsal düzenin sağlanması için ortak bir dile ve anlayışa ihtiyaç vardır. Bu ortak dil ve anlayış ise öncelikle “birey onurunu” merkeze alan vatandaşlık kimliğinin içinde saklıdır (Habermas, 2010, ss. 464-470). Geldiğimiz noktada ise kültür ve kimlik kavramlarını beslemekle birlikte; yine bu kavramların önündeki engellerden biri olarak toplumsal ve kurumsal hükümlerinin ancak hukukla önlenilebileceği görülmektedir. Bu nedenle hukuku; bireysel ve toplumsal hakların korunmasını sağlayan demokrasi ruh veren bir düzen (Sarıbay, 1998, ss. 55-56) olarak tanımlayabiliriz.

Modernizmde Kimliğin İnşası

Modernizm, özellikle epistemolojik düzlemde “rasyonalizm” ve “ampirizm” felsefelerinin sentezini oluşturan “pozitivizm”in yükselişiyile yerleşik hale gelen Aydınlanma Çağıyla başlamıştır. Modernizme göre karanlığın hâkim olduğu bir dönemde toplumun da gölgesinde kalan birey bu dönemde kurtarılması ve özgürleştirilmesi gereken bir nesnedir (Concuff, 2016, s. 11; Tong, 2017, s. 267). Bireyin kurtarılması için gelenekselliği ve feodal düşünceyi tarihe gömmeye amacında olan modernizm liberal düşünce etrafında gelişmiştir. Bu süreçte bilim, bilgi, kesin doğrular ve ortak inanç gibi genel ve kapsayıcı değerler modernizmi karakterize eden (Karaduman, 2010, s. 2889) *genel ilkeler* olarak kabul edilmiştir.

Bazı düşünürlerin temel çalışma alanlarından olan modernizm; Max Weber'e göre rasyonellik bağlamında bürokrasi üzerinden okunması gereken bir süreçtir. Karl Marx modernliği bir "canavar" olarak görmekte ve onun "yıkıcı" ve "onarılmaz" yanına dikkat çekmektedir. Anthony Giddens ise modernizmi "Juggernaut" (çok büyük ezici bir güç) kavramıyla açıklamaktadır. Giddens'e göre Juggernaut kendisine direnenleri ezip geçer; düzgün ve güvenli görüldüğü bir anda kontrolden çıkıp önceden hiç kestiremediğimiz bir alana kayabilir (Giddens, 2016, s. 136-137). Günümüzün tartışmalı konularından olan kültür ve kimlik konusu da modern dönemin bir sorunu olarak ortaya çıkmıştır (Karaduman, 2010, s. 2889). Geleneksel toplumda kimlik bireyin aşına olduğu değerler ve aile, soy, akraba gibi tanıdığı topluluk ilişkileriyle tarif edilirken; modern toplumlarda kimlik bireyin dışında gelişen ve aslında pek de tanımadığı değerler ve ilişki sistemleri üzerinden yorumlanmaktadır. Bu yeni yapı bireyin kendisini koruyacak geleneksel bariyerlerin zayıflaması sonucunda bir kimlik krizinin yaşanmasına (Dalbay, 2018, s. 165; Durdu, 2021, s. 348) ve toplumsal yapının çözülüp bireyselliğin ön plana çıkmasıyla bireyin *yalnızlaşmasına* neden olmuştur (Karaduman, 2010, s. 2889). Bu kapsamda birey, modernizmde, kendisiyle aynı değerleri paylaşan dinsel, ulusal ya da siyasal kolektiflerin içine çekilmekte ve bu şekilde *yabancılaşmaktan* kurtulmaya çalışmaktadır (Durdu, 2021, s. 348). Nitekim geleneksel toplumlarda kimlik sorununun olmamasının nedeni de modern dönemde yaşanan bu yabancılaşmanın yaşanmamasıdır. Zira geleneksel toplumlardaki birliktelik Bauman'ın ifadesiyle (2017, ss. 27-29) "beşikten mezara kadar"dır.

Şüphesiz kimlik ekonomiden, siyasetten, kültürden bağımsız bir konu değildir. Bu kapsamda toplumların içinde buldukları koşullara göre yaşam şekilleri de değişebilmektedir. Bu da bireylerin koşullarla uyumlu bir kimlik geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu konuda dünya çapında ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümlerin yaşandığı dönemler olarak savaş yılları tipik özelliklere sahiptir. Örneğin İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda gelişen refah toplumu ve bunun yarattığı kültür ortamı buna iyi bir örnektir. O dönemlerde refah devleti o kadar ussallaştırılmıştır ki adeta Amerikan toplumunun kaderi gibidir. Dolayısıyla bu toplumda yaşam şekli ve kültür de refah devletinin özelliklerini taşımaktadır. Ancak refah devleti döneminde hayatın anlamı "almak, edinmek ve sahip olmak" üzerine kurulu olduğundan bu dönemde ortalama bir Amerikan ailesinin yaşam şekli de "tüket, fırlatıp at" şeklindedir (Roszak, 2017, ss. 7-10). Tabii bu yaşam şeklinin modernleşme adı altında küreselleşmeyle birlikte tüm dünyaya yayılması elbette diğer toplumların da hayatlarında birçok değişikliğin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde ciddi bir tüketim kültürü ortaya çıkmıştır (Roszak, 2017, s. 9). Öyle ki özellikle Amerikan toplumunda otomobilden konuta kadar neredeyse her şey tek kullanımlıktı. Ancak bu durum sadece maddi nesnelere için değil; evlilik ve aile gibi değerler için de geçerliydi. Nitekim daha önce nadiren yaşanan olgular olarak boşanma olayları bu dönemde artmaya ve yaşlı ve engelliler gibi bağımlı nüfusun bakımı ise çeşitli sosyal kurumlar tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Roszak, 2017, s. 12). Nihayetinde ise bu yaşam şeklinin yaygınlaşması yeni bir kültür ve kimliğin gelişmesine neden olmuştur.

Başlangıç noktasına dönersek; insanın özgürlüğünü ve kurtuluşunu esas alan bir düşünce akımı olarak modernizm, düşünüldüğü gibi toplumun geneli için uyumlu ve bütünlüklü bir sonuç vermekten uzaktır. Doğal haklar, sosyal adalet, özgürlük, eşitlik, standardizasyon vb. konularda bir ilerleme sağlanmış ise de bütün bu ilerlemeler daha ziyade belli bir azınlığın

lehine sonuç vermiştir. İnsan toplumunun çoğunluğu ise liberalizm ve kapitalizmin etkisiyle rasyonelliğin *duygusuz* bir aracı haline gelmiş ve faydacılık ve parasal kazanç her şeyin üstünde tutulmaya başlanmıştır. Ekonominin ve teknolojinin yönlendirdiği modernite doktrini Aydınlanmanın ahlaki felsefesinden sapmış ve bir bütün olarak toplumun ilerlemesi için kullanılma amacından uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşma, toplumsal yapıda ve düşünsel sistemde bir deformasyon yaratmış ve kolektivizm ile bireycilik arasında yaşanan gerilimin de tartışılmasına neden olmuştur. Böylece insanoğlunun en büyük özlemi olan “özgürleşme” modernite ile başlamış olsa da yine onunla sona ermiştir (Tong, 2017, s. 267). Horkheimer bunu liberalizmle birlikte gelişen süreçlerin bir sonucu olarak ele almaktadır. Horkheimer’e göre insan sermayeye o kadar çok bağlanmıştır ki artık zihinsel işlevlerini kullanmayı unutmuştur. Bunu, onun yerine büyük ekonomik ve toplumsal güçler yapmaktadır. Böylece birey modernizmle kazandığı “bireysellik” vasfını kaybetmeye başlar ve tamamen sermayeye bağımlı hale gelir. Öyle ki birey artık ekonomik temelini dahi yitirmiştir (Horkheimer, 2016, ss. 153-154). Nihayetinde ise bu süreçler bize *Aydınlanmanın Diyalektiğini* hatırlatmaktadır. Zira özgürleşmek amacıyla geleneğin otoritesinden kaçan birey, kimliğini kazanmak için tekrar kolektif kültüre döner. Hatta bireyin bu kolektif ritüele dönüşü kolektif bilinç için *yenileyici bir güç* olarak hayati bir öneme sahiptir (Habermas ve Levin, 1982, ss. 13-14). Bu noktada birey kolektif kültür için hem bir neden hem de bir sonuçtur. Yani gücünü toplu haldeki insandan alan birey aynı zamanda o topluluğa yön vermektedir. Tıpkı vücuttaki gözün beyinden emir alıp beyine emirler verdiği gibi (Steinbeck, 2021, ss. 124-125). En nihayetinde ise bu durum Durkheim’in ifadesiyle “bireyin sosyal uyumunu garanti eden” *büyük bir güç* olarak işlev görmektedir (Habermas ve Levin, 1982, ss. 13-14). Cooley (1983, ss. 3-8) ise bu durumu bağlantısal bir varlık olan insanın toplumsal düzen ihtiyacı ile açıklamaktadır. Zira insan, geçmişin ve tarihselliğin ürünüdür.

Postmodernizmde Kimliğin İnşası

Postmodernizm genel çerçevede Aydınlanma sonrası düşüncenin temel kavram ve akımlarını radikal bir biçimde eleştiren bir düşünce sistemi olarak tanımlanabilir (Wark, 2011, s. 170). Postmodernizmin gelişmesinde o dönemin yoğun şiddet içerikli toplumsal olayları (Harvey, 2019, ss. 388-389) ile kapitalist dünyanın politik ve ekonomik gelişmelerinin (Wallerstein, 1984, ss. 30-32) büyük bir etkisi vardır. 1950’lerden sonra ortaya çıkan “postmodernizm” kavramı, Jean François Lyotard’ın 1979’da yazdığı “Postmodern Durum” isimli kitabıyla yayılmaya başlamıştır. Postmodernizm; Habermas için “tamamlanmamış bir proje olan modernliğin” ileri bir evresi, E. Mandel ve F. Jameson için “geç kapitalizm” ya da “üçüncü makine çağı”, Kellner için “teknokapitalizm”, Adair için “bir geçiş dönemi”, Touraine için ise “modernlikten çıkış” anlamlarına gelmektedir (akt. Mönkü, 2013, s. 29).

Postmodernizmin en belirgin özelliği *rasyonaliteye karşı* duruşudur. Bunu da bütünlük yerine parçalanmışlığı savunarak yapar. Bu nedenle postmodernizm saflık ve öz’ün yerine melezliği koyar, değişmezliğe ve evrenselliğe karşı çıkar. Ona göre gerçek tek değil çoğuldur, herkesin bir bakış açısı ve buna bağlı olarak göreceli bir gerçeği vardır. Bu nedenle herkes kendi gerçeklikleri çerçevesinde haklıdır. Bu bağlamda postmodernizm üst gerçeğe, üst anlatılara ve üst kimliklere karşıdır. Bunun yerine yerelliği, çeşitliliği ve heterojenliği savunur (Dalbay, 2018, s. 165; Mönkü, 2013, s. 30; Tong, 2017, s. 265). Postmodernizmin bütün bu iç içe geçmiş ve kesin olmayan tanımlamaları ona bir bulanıklık ve muğlaklık vermektedir (Antonio ve

Kellner, 1994, s. 128). Bu, yerleşik ve bütün olan bir yapıyı bozup yerine tanımlanamayan ve kesin olmayan şeylerin konması anlamına gelmektedir. Bu özelliğinden dolayı postmodernizm bir yönüyle de anarşizmi çağrıştırmaktadır. Ancak anarşizm postmodernizm ile kendisinin aynı şeyler olmadığını belirtir (Bakunin, 2022, s. 64). Zira anarşizm postmodernizmin bulanık yapısının yerine formalist bir yapıyı savunmaktadır. Bu kapsamda postmodernizmin kimlik anlayışını da bu ilkeler çerçevesinde yorumlamak gerekmektedir. Zira gelişen postmodern süreçle birlikte kimlikler büyük ölçüde tercih edilebilir olgulara dönüştürülmüştür. Öte yandan bireylerin yaşadığı sosyal ve siyasal süreçler de kimliğin oluşumunda etkilidir. Zira birey bir toplum içinde yaşamaktadır. Bu noktada “aidiyet” ve “kimlik” kavramları birey tarafından yeniden sorgulanır ve bu kavramların vazgeçilemeyecek şeyler olmadığı anlaşılır. Bu süreçte birey kendi iradesi ile yeni bir kültür ve kimlik inşa eder (Bauman, 2017, ss. 20-25). İşte kimliğin kırılabilirliği ve her daim geçici bir statüde olması da bundandır.

Postmodernizmde kimlik belli araçların kullanımıyla inşa edilir. Bu bağlamda “dil” bu araçların en önemlisidir. Zira dil gerek açık gerek örtük kullanımıyla birçok alana gönderme yapabilir. Böylelikle belli bir şeye veya bir gruba yönelik olumsuz yüklemeler dilin örtük kullanımıyla olumlu söylemler altında daha “meşru” bir şekilde ifade edilebilmektedir. Örneğin, beyaz ırktan insanları diğer ırklardan ayırmak için “colour people” söyleminin kullanılması gibi (Baudrillard, 2012a, s. 168). Sonuç olarak dil bu şekilde kategorileştirmeye varacak şekilde bir kimlik belirleme aracı olarak kullanılmakta ve o grupların kendilerine atfedilen bu “yeni” kimlikleri yüklenmelerine neden olmaktadır.

Yine postmodern dönemde üzerinde durulması gereken önemli bir konu kültür ve kimliğin “imgeler” yoluyla oluşturulmasıdır. Bu yaklaşıma göre düşsel olarak tasarlanan bir şey sanal gerçeklik şeklinde üretilmektedir. Aynen dil yetisinin kullanımı gibi imgelerin kullanımı da aslında görünenden daha farklı ve önemli olan bir şeye dikkat çekmektedir. Yani imgeler de sözler gibi birer araçtır ve hem dilin hem de imgelerin oluşturmak istedikleri bir kültür ve kimlik vardır. Televizyon, dijital dünya, yapay zekâ ve sayısallaştırılmış teknolojiler bu düşüncenin üretiminde kullanılan araçlardır. Bu yönüyle bu sürecin işleyişi “negatif film şeridi üstündeki görüntünün kâğıda geçirilmesi”ne benzer (Baudrillard, 2012b, ss. 23-27). Böylece gerçeklikten uzak ama aynı zamanda gerçekliği de yok eden bir dünyanın yaşanması söz konusudur. Baudrillard (2012b, s. 27) bu kültürü “halı yüzeyindeki gizli figür” metaforuyla açıklamaktadır. Hassan (1971, ss. 25-27) ise bunu insan zihninin bir uzantısı olarak teknolojinin kozmosa ulaşması olarak değerlendirmekte ve ironik bir şekilde “Hayatı sevmekle insanı sevmek artık aynı şey değil” yorumunda bulunmaktadır. Giddens bu süreçleri gerçeküstücülük akımıyla ilişkilendirmektedir. Zira ilerlemeciliği içeren gerçeküstücülük, karmaşık bir konu olup değişim akımlarındandır. Dolayısıyla sanatta, edebiyatta, felsefede olduğu gibi bilimde de dönüşüm kaçınılmazdır (Giddens, 1981, s. 17).

Foucault (1987, ss. 30-33) postmodern dönemde toplumsal kimliğin oluşumunu siyasal iktidarlar açısından yorumlamaktadır. Foucault’ya göre siyasal iktidarlar kullandıkları zenginlik, verimlilik, yumuşak güç ve evrensellik gibi söylemlerle çağdaşlık adına hayatımıza, yaşam alanlarımıza yön vermekte ve düzen söylemleriyle bizi biçimlendirip kendi istedikleri gibi bir toplum yaratmaktadırlar. Üstelik bunu bizim desteğimizle gerçekleştirmektedirler. Zira biz de “dışlamak amacıyla kurulmuş olağanüstü bir mekanizma” olarak bu sürece katkıda bulunmaktayız.

Bookchin (2018, ss. 300-310) ise, insanlığın özüne-ruhuna-yaradılışına ilişkin dönüşümünü tarihsel düzlemde değerlendirir. Ona göre insanlığın ilk “düşüş” yaşadığı dönem, avlanmanın bir yaşam biçimi olarak benimsendiği ve iki üç milyon yıl süren Paleolitik Dönemdir. Zira bu dönem, avcılık yaşam biçiminin benimsenmesiyle insansı duyarlılığımızın azalmaya başladığı bir dönemdir. Öyle ki bu dönemle birlikte insan doğası yıkıcı bir erozyona uğramıştır (Bookchin, 2018, s. 305). Bookchin’in bu değerlendirmesi postmodern bir dönemde yaşadığımız günümüzde *özünü* arayan insanın kendini *nerede* bulacağına ilişkin de bir bakış açısı sunmaktadır. Bunun için uzak atalarımızın davranışlarını şekillendiren *toplumsal uyum kodlarına* geri dönülmesi insanlığın kurtuluşu için bir *reçete* olarak sunulmaktadır Ancak ne kadar geriye gidilebileceği ise tartışılması gereken bir konudur. Aslında postmodernizmin vurguladığı şey de tam olarak bu değil midir? Zira insanlığın bilim, teknoloji, sanayi ve kentleşme gibi alanlarda zirve yaptığı günümüzde, bir tarafta açlık ve yoksulluğun diğer tarafta savaş ve sermayenin hüküm sürmesi de bu ilerlemenin bir sonucu değil midir?

Postmodern Dönemde Kùltür ve Kimliğin Temsilleri

Bir Temsil Birimi Olarak Altkùltür

Postmodernizm ve küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan kavramlardan biri “alkùltür” kavramıdır. Kùltür ve kimlik konularına ilişkin tartışmalarda sıklıkla dile getirilen bu kavram bir yönüyle dışlayıcılığı çağırırsa da, esas itibariyle *kùltür* denen o büyük resmin temel bir tamamlayıcısıdır. Genel bir çerçeveye 1979 yılında Dick Hebdige’nin “Altkùltür: Tarzın Anlamı” adlı çalışmasıyla incelenen bu kavram, toplum ve kùltür kavramının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Kavramın çıkış noktası başlangıçta işçi sınıfı İngiltere’sinin töreleri ve âdetleriyle popülist proleteryanın dillendirilmemiş ve belki de işitilmemiş sesinin duyurulmasıydı. Kavram Stuart Hall’ın da katılımıyla Marksist kuramsal çerçevesini tamamlamış ve toplumsal ve kùltürel çalışmalarda anahtar bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede başlangıçta kavram çoğunlukla genç erkeklerin sahip oldukları eğlence ve sınıf kùltürünü anlatmak için kullanılmıştır. Bu dönemde aileyi ve kadınları ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Hatta bu özelliklerinden dolayı kùltür fikri neredeyse beyaz genç erkeklerle sınırlandırılmıştır (Jenks, 2007, ss. 18-20).

Kavramın bugünkü anlamda kullanımını ise Chicago Okulu ile mümkün olmuştur. Chicago Okulu kent incelemeleri, biyografik yöntemler, toplumsal tepki kuramı, etiketleme kuramı, tipleştirme hikâyeleri ve altkùltür aygıtı aracılığıyla “kaybedenlerin dünyasını anlaşılır ve aynı zamanda baş edilebilir bir hale getirmek” için çok çaba göstermiştir. Talcott Parsons ise altkùltür kavramını “sosyal sistem” içerisine büyük bir ustalıkla yerleştirmiş ve önceden dışlanan ve *öteki* olarak addedilen bu grubun *merkezi sistemin tamamlayıcısı* ve temel bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Kavramı başlangıçta kullanan bir kişi olarak Gordon altkùltürü şöyle tanımlar: “Ulusal kùltür içerisinde; sınıf, etnik köken, bölge ve kırsal bölge veya kent sakinliği, dini inanç gibi ögelere ayrılabilen, toplumsal koşulların birleşiminden oluşan, ama bir araya geldiklerinde o kùltürdeki birey üzerinde bütüncül bir etkisi olan, işlevsel...bir alt bölüm” (akt. Jenks, 2007, s. 22). Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere altkùltür anaakım kùltürün içinde yer alıp onu tamamlayan bir unsurdur.

Altkültür kavramı modern dönemle birlikte gelişen ve postmodern döneme damgasını vuran bir kavramdır. Birçok toplumda yaygın bir şekilde bulunan altkültürler geniş bir norm çeşitliliğine sahiptir. Aynı zamanda kendi içinde mikro ölçekte bir sisteme ve bütünlüğe sahiptir. Bundan dolayı kavramın toplumsal hayatı, kültür ve kimliği oluşturan ve etkileyen normatif yönleri vardır ve bu özelliklerinden dolayı kavram bazı kuramcılar tarafından önemli oranda desteklenmektedir (Jenks, 2007, ss. 23-24). Altkültür, aynı zamanda postmodernizmin modernizmin “merkeziyetçiliği” karşısında savunduğu “parçalılık” ilkesinin bir yansımasıdır. Zira altkültür parçalılık ilkesinin bir ifadesi olarak “kenar”ı, çeperlerde kalmış olanı temsil etmektedir. Kenar “kitlesele” bir kültüre sahiptir. Merkez ise bu şekilde kitlelerin birleşiminden oluşmaktadır. Bu nedenle postmodernistlere göre kenar korunmalı ve kendi kimlik ve kültürünü kendi ekolojik ortamında yaşaması teşvik edilmelidir (Tong, 2017, s. 5).

Altkültüre ilişkin konulardan biri de onun nerede başlayıp nerede bittiğidir. Zira hiçbir kültür tamamen bütünlüğe ulaşmış bir sistem olarak değerlendirilemez ve altkültür anaakım kültürü etkilediği gibi anaakım kültür de altkültürlerden etkilenmektedir. Öte yandan altkültür postmodernizm karşıtları tarafından “toplumsalın parçalanışı” olarak da değerlendirilmektedir. Üstelik altkültür kavramı çeşitliliklerin temsili açısından postmodern kuramcılar tarafından çoklukla teşvik edilse dahi kültür ve kimliğe ilişkin birçok kavramın “başıboş” bırakılması riskini de taşımaktadır (Jenks, 2007, s. 179). Hatta postmodernizmin bu parçalı yapısından dolayı postmodern düşünce bütünsellikten uzak, “yamalı bohça” olarak da tanımlanmaktadır (Morris, 2019, s. 267). Çağdaş Ekoloji Kuramının öncülerinden olan René Dubos’a göre insanlar toplumsal evrim yoluyla yaşamlarını dönüştürme yeteneğine sahiptirler. Bu da bir arada yaşamakla mümkündür. Yazının bulunması, toprağın işlenmesi, sulama kanallarının açılması, metalin kullanımı vb. medeniyetin gelişmesine ilişkin tüm süreçler insanların *birlikte* ürettikleri dönüşümlerdir. Buna göre insanın en önemli özelliği biyolojik niteliklerinden öte toplumsal bir tarihinin olmasıdır. Bu da insanların çeşitliliklerine rağmen bir arada olmaktan kaynaklı bir uygarlık yarattıklarına işaret etmektedir. Yani; ırksal, dinsel, kökensel ya da etnik fark etmeksizin yerel değerlere, fikir ve inançlara sahip insan, tüm insanların kullandığı bir uygarlığı yarattı. İşte postmodernizmin altkültürleri destekleyen göreceli yaklaşımına ilişkin en büyük eleştiri de buradan gelmektedir. Zira “toplumcu” yaklaşımı savunan Dubos ve Bookchin gibi kuramcılar (Morris, 2019, ss. 143-149, 267) Hitler’in, aydınlanma geleneği ve onun evrensel değerlerini reddedip “farklılığı ve ırksal saflığı” temel alan intikamcı siyasetinin unutulmaması gerektiğine dikkat çekerek, çeşitliliğin ve evrenselliğin insanın iki tamamlayıcı yönü olduğunu belirtmektedirler.

Popüler ve Kitlesele Süreçlerde Kültür ve Kimliğin Temsili

Kültür ve kimlik kavramlarına ilişkin önemli değerlendirmelerden biri de onların zamanın ruhunu yansıtması gerektiğidir. Zamanın ruhuna uymayan bir kültürün, gerçeklikle uyumlu olmadığından dışlanacağı ve romantik bir hayalden öteye geçemeyeceği ileri sürülmektedir (Tong, 2017, s. 267). Bu durumda zamanın ruhu kavramı doğal olarak “popüler” olanı akla getirmektedir. Chute’nin (2011, s. 358) bu konuya ilişkin değerlendirmesi ilginçtir. Ona göre modernizm ile postmodernizm arasındaki en belirgin fark bu iki kavramın kullandığı üslup farkından kaynaklanmaktadır. İşte moderne karşı güncel olma iddiasını taşıyan postmodernizm, yarattığı heterojen, çeşitli ve sınırsız kültürlerden *en popüler* olanın sunumuna dayanmaktadır.

Dolayısıyla zamanın ruhunu yansıtan her kùltür “popùler”dir, ancak bundan da öte “postmodern”dir (Chute, 2011, s. 358).

Moderniteden postmoderniteye doğru sürüklenidikçe kùltürler de eşi benzeri görülmemiş bir şekilde kaynaşmıştır. Bu dönemde heterojen bir nitelik kazanan kùltür küreselleşmenin ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle klasik değerlerden dini inançlara kadar birçok şeyi etkilemiştir. Bu etkiye bağılı olarak “bölünebilirlik ve belirsizlik” kavramları kùltür ve kimlik kavramlarının niteliğini değıştirerek bu kavramların yeniden oluşturulmasını sağlamıştır. Bu dönemde bölünebilirlik ve belirsizlik esasına bağılı olarak gelişen kùltürün üç tipi vardır. Bunlar; avangard kùltür, modern kùltür ve postmodern kùltürdür (Tong, 2017, ss. 269-271). Avangard, Fransızca bir kelime olup yeni, yenilikçi ve deneysel çalışmaları simgeleyen bir kavram olarak “öncü” anlamına gelmektedir. Patafizik, Kübizm, Fütürizm, Dadaizm, Sürrealizm, Süprematizm, Konstrüktivizm, Merzizm ve De Stijl gibi ekoller Avangard kùltüre örnektir. Ürkütücü ve karşıt yaklaşımlarıyla Batı orta sınıfının elitist kùltürünü etkileyen bu kùltürler geleneksel ve anarko-liberal bir karşı duruşla o kadar güçlü bir yıkıcılığa sahiptirler ki hoşgörüsüz olan bazı ekoller çoktan silinip gitmiştir (Habermas ve Ben-Habib, 1981, s. 6; Tong, 2017, s. 271). Ancak diğeri postmodernizm tarafından asimile edilerek ve uyumlaştırılarak kùltürel çeşitlilik, yenilik ve temsiliyet adı altında varlık göstermektedir. Avangard, kendisini bilinmeyen bölgeleri istila eden henüz kimselerin işgal etmemiş olduğı geleceğı fetheden biri olarak tanımlamaktadır (Habermas ve Ben-Habib, 1981, s. 5). Bu nedenle avangardın mevcudiyetini sürdürebilmesi için henüz kimsenin cesaret edemediğı bir alanda kendisine bir yön bulması gerekmektedir. Bu durum ise modernizm gibi postmodernizmin de birer “kùltür endüstrisi” gibi çalıştığını akla getirmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2021, s.147-148). Kitle kùltürü anlamında avangard kùltürün aksine modernizm daha istikrarlı ve hiyerarşik olma eğilimindedir. Gönüllülük, Freudculuk ve Neo-Thomizm gibi ekoller, Valery, Proust, Gide, Joyce, Yeats, Lawrence, Eliot, Faulkner ve diğeri modern ekolün üyeleri üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Olağanüstü hayal güçleri ve otoriter sesleriyle bu figürler bayağılıktan uzak, modernizmin dünyevi aşkınlığını yansıtan bir etkiye sahiptirler. Erken dönem avangardlara göre daha sakin olan postmodernistler ise geniş bir yelpazeyi savunarak farklı görüşlere karşı daha hoşgörülü bir yaklaşım sunmuşlardır.

Kitlesel kùltürün çok farklı temsilleri vardır. Bunların hepsine teker teker değinmek elbette mümkün değildir. Ancak genel olarak günümüz kitle kùltürünün küreselleşmeyle ilişkili olduğunu ve onun özelliklerini taşıdığını söylemek mümkündür. Bu anlamda küreselleşmeyle birlikte parçalanmaya başlayan bütünlükçü ulusal kùltür, küresel ve yerel nitelikli kitlesel yeni görünüm kazanmıştır. Küresel kitle kùltüründe modern üretim araçları hâkimdir. Kùltürün önemli bir unsuru olan dil küreselleşmeyle birlikte çok hızlı bir şekilde dönüşmüştür. Hem kendi unsurlarını taşımış hem de -bir süre sonra yok olma riskini taşısa da- hâkim dillerle bütünleşme eğilimine girmiştir. Eğlence, kùltür, sanat, spor vb. boş zaman etkinlikleri benzeşerek aynı zevkleri taşıyan bir kitle oluşturmuş ve bu kitlelerin yaygınlığı popùler bir kùltürü meydana getirmiştir. Televizyon, sinema, reklam, internet, sosyal medya vb. teknolojik ve dijital içerikli gelişmeler ise bu kùltürün hızlı bir şekilde yayılarak geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Hall, 1997b, s. 27). Küreselleşmeyle birlikte gelişen ve postmodern nitelikli olan bu kitlesel kùltürün en önemli özelliğı ise Batı merkezli olmasıdır.

Kitle kültürü ya da popüler kültürde önemli tanımlamalardan biri de “tüketim kültürü”dür. Zira tüketim kültürü özellikle postmodern dönemle gelişen kültür gruplarının çoğunluğuna kaynaklık etmektedir, hatta bu dönemde gelişen birçok kültür bu kavram üzerinden tanımlanmaktadır. Dolayısıyla tüketim kültürü hem modern hem de postmodern dönemin önemli mekanizmalarından biridir. Zira bir ekonomik sistem olarak kapitalizm hem modern hem de postmodern döneme damgasını vurmuştur. Yöntemleri farklı da olsa kapitalizm her iki dönemde de kendisini var etmeye ve ayakta tutmaya çalışmaktadır. Bu da belli bir üretim ve tüketim sisteminden geçmektedir. Bu bağlamda Sanayi Devrimi sonrasında üretimin en üst noktaya çıktığı bir dönemde, kitleler kimliklerini ürettikleri üzerinden tanımlarken; 20. yüzyılın ortalarında kimlik tanımlamaları daha çok tüketim üzerinden yapılmaya başlanmıştır (Ongur, 2011, ss. 32-33). Bu dönemle birlikte tüketim önemli bir fark edilirlilik aracı olmuştur. Baudrillard’ın postmodern dönemle gelişen, yoğunlaşan ve çeşitlenen kitle kültürüne ilişkin değerlendirmesi ise bu yeni kültürün niteliğinin anlaşılması bakımından önemlidir. Baudrillard (2021, ss. 11-13) küreselleşmeyle birlikte “toplumsal”ın içinin boşaltılıp “kitle”lerin öne çıkarıldığını belirtmektedir. Ona göre kitleler tarihsel bir geçmişten ve kolektif bir bellekten yoksundur. Bu sessiz çoğunluk bir gün “tarih yapacağını ve sözü ele geçireceğini düşünür, ancak ne geçmişte ne de gelecekte bu grupların yazacakları bir tarihleri olmayacaktır”. Zira kitleler “toplumsal”ın enerjisinden yoksundurlar, onlar sadece günceli yaşarlar.

Küresel Süreçlerde Kültür ve Kimliğin Temsili

1960’larla birlikte gelişen küreselleşme temelde beş kullanım alanıyla ifade edilmektedir. Bunlar; *uluslararasılaşma*, *liberalizasyon*, *evrensellik*, *batılılaşma* ve *yersiz-yurtsuzlaşmadır* (Illich, 2018, s. 66; Moghaddam ve Rahman, 2012, s. 6646). Konumuz açısından ise küreselleşme modernizmle başlayıp postmodernizmle devam eden, yerleşik değerlerin yıkıldığı, çok seçenekli inanç ve değer kalıplarının geliştiği çoğulcu bir yapıdır (Moghaddam ve Rahman, 2012, s. 6648).

Küreselleşme toplumların sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapılarını derinden etkilemiştir. Bu bağlamda küreselleşmenin en çok etkilediği alanlardan biri ulus-devletlerdir. Küreselleşmeyle ulus-devletin hâkim yapısı sarsılmış ve devletin egemenliği ve meşruluğu erozyona uğramıştır. Bu gelişmelerin sonucunda çok yönlü bir küresel toplum oluşmuş ve sivil toplum yükselerek temsilde kendisine yer bulmuştur (Hall, 1997b, s. 22; Held ve McGrew, 2014, s. 52; Yıldırım, 2023, ss. 202-209). Siyasal yapıda meydana gelen bu değişim, farklılıkların sivil toplum çatısı altında temsiline de imkan tanımıştır.

Küreselleşme yerel inançları ve kültürleri yıkarak yerine evrenselleştirilmiş genel homojen bir kültür yaratmaktadır (Kaul, 2012, s. 13). Bu süreçte küresel ile yerelin iç içe geçmesi baskın olan kültürün hâkimiyetiyle sonuçlanır ve genellikle galip gelen küresel kültür olur. Ayrıca bu süreçte dil kültürel yapıda dönüşümü sağlayan en önemli unsurdur. Bu süreçte bir zamanlar hâkim ve güçlü olan ulusal-yerel kültürün küreselin etkisiyle yok olmaya yüz tutması toplumun belleğinde başka bir huzursuzluk yaratır. Zira bir zamanlar gururla aidiyet hissedilen kültür Batılı değerlere dönüşmeye başlamaktadır. Kültürle birlikte dilin de dönüşümü beraberinde kimlik dönüşümünü getirmektedir ki bu artık kültürel anlamda bir emperyalizm olarak nitelendirilmektedir (Jameson, 1985, ss. 169-170; Kaul, 2012, s. 15). Bu durum ise en nihayetinde *küresel kolektif bir kültür* anlamına gelmektedir. Ancak yeni değer ve inançların

hiçbir kökü ve bağlantısının olmaması bu yeni kùltürün en büyük handikapıdır. Herhangi bir bağlantısı ve derinliği olmayan kùltür beraberinde *geçiciliği* de çağrıştırmaktadır. Bu durum, *sabun köpüğü* gibi kùltürel formların gelişmesine ve nihayetinde ise kùltürün *popüler formlarda* yaşanmasına neden olmaktadır. Kùltürün popüler formda yaşanması ise beraberinde kùltürün politize edilmesi riskini taşımaktadır. Kùltürün tabansız ve köksüz hale getirilip siyasal çıkarlara alet edilmesi ise kolektif belleğe ve toplumsal çıkara zarar vererek onun birey üzerindeki koruyuculuğunun azalmasına neden olmaktadır.

Genel itibariyle toplumun, küreselleşmenin kùltürel boyutuna ilişkin eğilimleri Batılılaşma ve Amerikanlaşma olarak algılanmaktadır. Bu yorum biraz da Batının ekonomideki hâkimiyetiyle ilgili bir durumdur. Zira üretim alanında olduğu gibi tüketim alanında da Batının değerleri hâkimdir (Kaul, 2012, s. 15). Bu durum da doğal olarak bir tüketim toplumu yaratmaktadır. Üstelik bu tüketim sadece maddesel konulardan ibaret değildir. Bu anlamda toplumun düşünce sisteminin dönüşümü de söz konusudur ve bu durum bireylerin izlediği film den okuduğu kitaba kadar geniş bir dönüşümü içerir. Hatta aile, çocuk, kadın gibi daha korunaklı alanlarda dahi geleneksel değerlerle önemli oranda çatışan bir dönüşüm söz konusudur. Tabi toplumsal ve kùltürel alanda yaşanan bunca dönüşüm doğal olarak bir karşı savunmayı da beraberinde getirmiştir ki, Yeni-Sađ politikaların gelişimi de bu süreçlerin bir sonucudur (Hall, 1997b, s. 27; Heywood, 2018, ss. 180-182). Poggi (2019, ss. 140-144) bu süreci liberalizm ve sonrasında gelişen devlet ve toplum ilişkileri açısından yorumlamaktadır. Poggi'ye göre kapitalizmde ekonomi diğer tüm toplumsal süreçlerin üzerindedir. Yani kapitalizm; din, aile, statü, eğitim, teknoloji, bilim ve sanat dâhil olmak üzere toplumdaki bütün unsurları kendisine bağlar ve onları önemsizleştirerek onların kimliğini dönüştürür.

Küreselleşme sürecinde kimlikle yoğun etkileşimli konulardan birisi de “milliyetçilik”tir. Milliyetçilik, kimliğin “merkezi” yanını oluşturur. Kùltürel milliyetçilik gündelik yaşama ilişkin değerleri içerirken; siyasal milliyetçilik bölgesel ve küresel işbirliklerine ihtiyaç duyar. Bu işbirliğinin sağlanamadığı yerde ise çatışma yaşanır. Ancak literatürde böylesi bir süreç kùltürel bir güç olarak “evrensel aynılık” ilkesini savunan “kozmpolitanizm”le karşı durulabileceği ileri sürölmektedir (Putri vd., 2017, s. 179). Kozmpolitanizm temelde dünyayı tek bir kimlikle görür; yani bir ölkedeki farklılıkların korunarak her bireyin diğer ölkelerdeki insanlarla aynı muameleyi görmesi gerektiğini savunur. Bu açıdan kozmpolitanizm toplumsal birlikteliğin sağlanmasını amaçlayan bir şemsiye görevi görmektedir (Putri vd., 2017, s. 179). Ancak bu süreçte devasa küresel gücün kendisi karşısında yükselen mikro-milliyetçiliğe rakip olup olmayacağı ise başlıca tartışıması gereken bir konudur (Kaldor, 2014, ss. 663-664). Zira milliyetçilik tek bir dünya sistemini öngören küreselleşmeye karşı bütün ölkelerde gelişebilecek otoriter bir örgütlenme şeklidir. Bu yönüyle milliyetçilik “modernleşme”ye karşı bir teminat olsa da onun ürünü olan teknolojik gelişmelerden yararlanır, ancak örf ve âdetlerin Batılılaşmasını kabul etmez (Delannoi, 1998, s. 35).

Elbette küreselleşmeyle birlikte insan hareketliliği temelinde göç olgusuna da değinmek gerekmektedir. Kendi içinde başlıca bir araştırmayı gerektiren bu konu, kùltür ve kimliklerin korunması bakımından içinde büyük bir güçlük barındırmaktadır. Zira toplumsal yapı o kadar hızlı değişmektedir ki bazen birey herhangi bir hareketlilik yaşamasa da Bauman'ın (2018, s. 107) anlatımıyla “ayaklarının altındaki toprak çekilmekte, böylece her halükarda hareket ediyorlarmış gibi görünmektedirler”. Dolayısıyla her bir yeni durum, her bir yeni mekân eski

kimliğin korunmasını güçleştirmekte ve birey öncelikle *yaşayabilmek* için yeni yerine uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Ayrıca dünya üzerinde giriş vizelerinin bir yandan kaldırılıp bir yandan da göç denetimlerinin artırılması da kimlik konusunda derin bir simgesel anlam ifade etmektedir. Bu durum, bir yandan “küreselleşirken” bir yandan da yeni uç veren derin bir katmanlaşmanın izlerini göstermektedir. Öte yandan bu süreçte azınlık haklarının korunması ve temsili de ele alınması gereken bir başka konudur. Küreselleşmenin oldukça eski bir geçmişe sahip olduğu düşünüldüğünde bu süreçle birlikte devletlerin toplumsal ve siyasal yapılarının da derinden etkilendiği bir gerçektir. Ancak bu süreçlerde azınlık halkların kendi kültür ve kimliklerini yaşamasına ilişkin politikaların da desteklenmesi gerekmiş olup özellikle 1990 sonrası küreselleşmesiyle birlikte bu halkların kültür ve kimliklerini korumaya yönelik düzenlemelerin arttığı görülmektedir (Oran, 2009, s. 137). Bu süreçte kültür ve kimliğin korunması açısından yürütülecek politika ise asimilasyon değil sosyal uyumun desteklenmesi yönünde olmalıdır. Sonuç olarak küreselleşme kültür ve kimlik kavramları bakımından bütün yönleriyle ele alınması gereken bir olgudur.

Yerel Süreçlerde Kültür ve Kimliğin Temsili

Küreselleşme çağında yaşadığımız günümüzde “küresel” ve “yerel” o kadar çok iç içe geçmiştir ki onları birbirinden ayırmak güçtür. Hall (1997b, s. 28) küreselleşme ve yerelleşmeyi çalıştığı makalesinde küreselleşmenin varlığını “yerel”e borçlu olduğunu belirtir. Zira küreselleşme yerel sermayeler aracılığıyla çalışır. Bu nedenle küreselleşme yereli yok edemez, bilakis küreselleşmenin varlığını sürdürebilmesi için yereli desteklemesi gerekmektedir. Bu yüzden “küyerelleşme” veya “küreyerelleşme” (*glocalization*) kavramlarıyla ifade edilen bu iç içe geçme süreci küresel ile yerelin bir araya gelmesiyle sonuçlanır (Ritzer, 2003, s. 192).

Yerelleşme, küreselleşen dünyada insanların kendi *köklerine ihtiyaç duymalarından* kaynaklanır. Küreselleşmenin Batılı değerleri empoze etmesi sonucunda gelişen bu durum ulusal devletler için kendi kültürünü korumanın bir aracıdır. Öte yandan yereldeki “etnik mikromilliyetçilik” akımları yerelleşmenin bir başka boyutunu oluşturur (Görmez, 2005, s. 15). Dolayısıyla “yerellik” kavramını özellikle siyasal boyutuyla bu yönlerden değerlendirmek gerekmektedir. Küreselleşme sürecinde yaşanan yerelleşme sermayeden bağımsız düşünülemez. Üstelik yerelleşme coğrafi alanın dışındaki diğer alanları da içeren bir konudur. Sermaye, küreselleşmede olduğu gibi yerelleşmenin tüm süreçlerinde de hâkimdir. Yereldeki tüm dönüşümler sermayenin çıkarlarını koruyacak şekilde gerçekleşmektedir. Hall (1997b, s. 30) bu sürecin “toplumsal yaşamın metalaştırılması” suretiyle gerçekleştirildiğini belirtir. Bu metalaştırma süreçleri varlığını sürdürebilmek için üretim sistemlerini değiştirerek “fordist” yapıdan “postfordist” bir yapıya evrilmiştir. Bu sistemin devamlılığı ise postmodern süreçlerle birlikte farklılıkların korunup desteklenmesiyle mümkündür. Sermaye de bunu yapmaktadır. Dolayısıyla üretim sisteminin değişmesi ekonomik sistemle bağlantılı olarak yeni bir kültürü meydana getirmiştir (Hall, 2006, ss. 232-233).

Küreselleşmeye koşut olarak gelişen yerelleşmeyle birlikte kimlikler yeniden tanımlanmaktadır (Kellner, 1998, s. 28). Bu kapsamda toplumda yerel kültürlerin değişik temsilleri vardır. Baskın olan her kültür başka bir kültürü oluşturmaktadır. *Marjinal kültür* de bunlardan birisidir. Dil, eğitim, yaşam tarzı vb. çeşitli sebeplerle oluşabilecek olan marjinal kültür günümüzde postmodernizmle birlikte sivil toplum ve medyanın da desteğini alarak

önemli bir temsil alanı yakalamıştır (Hall, 1997b, ss. 30-33). Öte yandan bu grupların medya, kùltür, sanat vb. etkinliklerdeki “tarafli” temsilleri söz konusu grupların yeterince anlaşılabilirliğine de neden olmaktadır (Julien ve Mercer, 2006, ss. 454-455). Zira bu grupları içeren her bir etkinlik bu gruplar için aynı zamanda birer *temsilci* rolündedir. Bu nedenle eksik ya da yanlış temsil bu grupların toplumsal kabullerini daha da güçleştirmektedir.

Yine toplumsal yapıda, yaşam şekli ve kùltürüyle, küreselleşmenin getirdiği yeni yaklaşımları reddeden veya ona mesafeli yaklaşan dinamikler de mevcuttur. Küreselle bütünleşmeyi reddeden bu yapı kendi içinde oluşturduğu yerel bir kùltüre sahiptir. Ancak bu kùltürün kendisini küreselle kapatması süreç içinde onun baskın gücün himayesine girmesine neden olabilmektedir. Öte yandan bu grubun zamanla marjinalleşme ihtimali de bulunmaktadır.

Bunun yanında küreselleşme sürecinde olup kendi yerel dinamiklerini açığa çıkaramayan ya da geçmiş kùltür ve geleneklerini unutan ya da bilmeyen topluluklar da mevcuttur. Bu, yoğun ölçüde modernleşmenin getirdiği küreselleşmeyle yaşanan bir süreçtir. Ancak postmodern dönemle birlikte farklılıkların kendilerini ifade etmelerinin teşvik edilmesi bu grupların da kendilerini anlatmalarına imkân vermiştir. Hall (1997b, ss. 35-36), insanların bu kökenlere erişimini “kimliğin etnik kökenle inşası” olarak tanımlamaktadır. Ancak bu süreçte geçmiş her zaman yerinde bulunmaz, bu nedenle kimlik çoğunlukla anlatılarla ve hafıza yoluyla inşa edilir. Öte yandan küreselleşme sürecini yaşamakla birlikte yerel kimliğinin korunmasını isteyen, ancak bu süreçten (küreselleşme) kopmak istemeyen topluluklar da bulunmaktadır. Onlar için küreselleşme teknolojisiyle, metropolüyle, büyükşehir imkânlarıyla bir konfor alanı oluşturmaktadır (Hall, 1997b, ss. 37-40).

Sonuç olarak kùltür, toplumları ve insanları birbirinden ayıran, *özelleştirici* ve *yerelleştirici* bir güçtür (Kellner, 1998, ss. 27-28). Küreselleşmeyle birlikte birbirinden ayrı ve farklı olan bu kùltürler birleşerek melez bir kùltür oluşturmaktadırlar. Bu yönüyle küresel kùltür ayrı ayrı ve tek tek yerel-ulusal kùltürlerin yansıması ve onların birleşimiyle meydana gelmiştir (Kuhling ve Keohane, 2007, s. 102-103; Robertson, 1997, ss. 88-89). Geline süreçte küresel kùltür baskın ve hâkim bir kùltür olmakla birlikte içinde yerel kùltürün gücünü taşımaktadır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte gelişen sermaye hareketlerinin yerelin dinamiklerine göre işlemesi bu süreci önemli ölçüde yönlendirmektedir. Postmodern dönemde yerel kùltürün temsilinin teşvik edilmesi de bu sürecin bir yansımasıdır.

Sonuç

Kùltür ve kimlik kavramları içerikleri bakımından oldukça geniş ve kapsamlı kavramlardır. Bu kavramlarla ilgili herhangi bir tartışmayı yürütmek her şeyden önce bu kavramların kendilerinin doğru bir şekilde tanımlanmasını gerektirir. Ancak bu kavramlar isimleriyle müsemma olup anlamları da kendileri gibi geniş ve derindir. Zira bu kavramlar, anlık gelişen kavramlar değil, uzun bir geçmişin ve derin bir birikimin ürünüdürler.

Kùltür ve kimlik kavramları birçok çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Toplumsal yaşama ilişkin her bir alan bu kavramlarla ilişkilidir, dahası bu kavramların içinde doğup gelişmiştir. Bu çalışmada da kùltür ve kimlik kavramları modernizm ve postmodernizm kavramları çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada iki büyük paradigmayı ifade eden modernizm ve postmodernizmin hem toplumsal yapıyı hem de onu oluşturan unsurlar

olarak kültür ve kimlik kavramlarını birbirine zıt açılardan ele aldıkları görülmüştür. Her iki dönemin de bu yapılara ilişkin yaklaşımlarının ve sundukları argümanların farklı olduğu görülmekle birlikte; toplumsal dönüşümü öncelikle bireyin özgürleştirilmesi suretiyle gerçekleştirmek istedikleri anlaşılmıştır. Bu yönüyle hem modernizmin hem de postmodernizmin ortaya çıkış motivasyonlarının aynı olduğu söylenebilir. Ancak her iki dönem arasındaki en büyük farkın ise kullanılan yöntemden kaynaklandığı değerlendirilmiştir. Bunda şüphesiz içinde bulunduğumuz küreselleşme süreçlerinin büyük bir etkisi vardır. Zira küreselleşmeyle birlikte gelişen bütün ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılar günümüz özelinde modernizmden öte postmodern süreçleri daha çok desteklemiştir. Bu, modernizmle kıyaslandığında henüz yeni denebilecek bir geçmişe sahip olan postmodernizmin farklılıkları destekleyen yaklaşımından dolayı, kendisinden yüzyıllar önce ortaya çıkmış olan modernizmden daha hızlı yayılmasının ve daha çok kitlelere ulaşarak daha çok kabul görmesinin bir sonucudur. Ancak böylesi bir değerlendirmede, postmodernizmin modernizm üzerine inşa edildiğini ve onun “nimetlerinden” yararlandığını da teslim etmek gerekmektedir.

Savunduğu ilkeler çerçevesinde oldukça geniş bir kabul gören postmodernizm, özellikle kültür ve kimliğin temsili konusunda çoğulculuğu vurgulayarak toplumun bütün kesimlerinin kendi değerleri ve gerçekliğiyle temsil edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Günümüz “modern” toplumunun evrildiği nokta da budur. Zira küreselleşme öncelikle modernitenin bir sonucudur ve küresel bir yapı içerisinde tekçi bir kültür ve kimlik anlayışının sürdürülemeyeceği de açıktır. Öyle ki küreselleşme, ancak kendisini var eden yerelleşmeyle birlikte bütün bir görüntü sergileyebilmektedir. İşte küreselleşme içinde gelişen bu yerellik ya da adem-i merkezîyetçilik, küyerelleşmeyi doğurmakta ve postmodernizmin savunduğu farklılıklarla birlikte, çoklu kültürel yapıların temsiline de imkan vermektedir.

Sonuç olarak kültür ve kimlik olguları genel çerçevede modernleşmeyle 20. yüzyılın bir sorunu olarak ortaya çıkmış olsa da, şurası açıktır ki her toplumun geçmişten, tarihinden getirdiği bir bellek vardır. Kolektif yapıyı oluşturan bu bellek toplumların gelecekteki kimliklerine de yansımakta ve yüzyıllar sonra dahi oluşan bu kimliklerde bir “öz” olarak bulunmaktadır. Günümüzde ise kültür ve kimlik tartışmaları daha çok modernizmin “tekçi”, postmodernizmin “çoklu” temsilleri üzerinden yürütülmektedir. Ancak her iki dönemin temsillerinde de sorunlar olabilmektedir. İşte geçmişten gelen kolektif bellek bu konuda her iki döneme de belli bir açılım sunarak hem bireyi hem de toplumu korumaktadır. Dolayısıyla görece hâkim olan bugününün doğrularının da kesin doğrular olduğu söylenemez. Bu da kültür ve kimliğe ilişkin değerlendirmelerin geçici ve değişken olduğunu göstermektedir. Yine zamana ve mekana göre değişen ve yeni algılarla yorumlanan kimlik stabil değil dinamik bir süreci ifade etmektedir. Ancak gerek modernizm gerekse postmodernizmle sunulan kültür ve kimlik örüntülerinin öncelikle sosyal bir varlık olan insanın “doğasına” uygunluğu açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira toplum ve birey birbirinin bütünleyicisidir.

Kaynakça

- Akça, G. (2005). Modernden postmoderne kùltür ve kimlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 1-24.
- Antonio, R. J. ve Kellner, D. (1994). Postmodern social theory: Contributions and limitations. D. Dickens ve A. Fontana (Edt.), *Postmodernism and social inquiry* içinde (ss. 127-152). Guilford Press.
- Aydoğdu, H. (2004). Modern kimlikte öznenin ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10), 115-147.
- Bakunin, M. (2022). *Anarşizm* (3. b.). (M. Bilgiç, Çev.). Dorlion Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. (L. Ünsaldı Edt., M. Hazır, Çev.). Heretik.
- Bauman, Z. (2018). *Küreselleşme – Toplumsalın sonuçları* (8. b.). (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2021). *Sosyoloji ne işe yarar* (A. E. Pilgir, Çev.). Ayrıntı.
- Baudrillard, J. (2012a). *Kusursuz cinayet* (3. b.). (N. Sevil, Çev.). Ayrıntı.
- Baudrillard, J. (2012b). *Neden her şey hâlâ yok olup gitmedi*. (O. Adanır, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2021). *Sessiz yağınların gölgesinde toplumsalın sonu* (9. b.). (O. Adanır, Çev.). Doğubatı.
- Beck, U. (1998). Politics of risk society. D. Pepper, F. Webster ve G. Reville (Edt), *Environmentalism. Critical Concepts*, Volume: 4, içinde (ss. 256-266). Roudledge.
- Bell, D. (1972). The cultural contradictions of capitalism. *Journal of Aesthetic Education*, 6(1/2), 11-38.
- Berlin, J. A. (1992). Poststructuralism, cultural studies, and the composition classroom: Postmodern theory in practice. *Rhetoric Review*, 11(1), 16-33.
- Berry, P. (2004). Postmodernism and post-religion. *The Cambridge companion to postmodernism*, 168-181.
- Bookchin, M. (2018). *İnsanlığı yeniden büyülemek*. (G. Demir ve D. A. Öztogay, Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Bölükbaşı, A. (2012). Yeni çağın yeni dinî formları karşısında islâmçılık. *Bilgi*, (24), 35-55.
- Bölükbaşı, A. (2016). Postmodern tanrı misafiri: popüler “tasavvuf”çuluk”. *Moment Dergi: Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 150-170.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kùltür – Kimliğin gücü* (ikinci cilt). (E. Kılıç, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chute, H. (2011). The popularity of postmodernism. *Twentieth Century Literature*, 57(3/4), 354-363.
- Connor, S. (1997). *Postmodernist culture: An introduction to theories of the contemporary* (2. b.). Wiley-Backwell.

- Cooley, C. H. (1983). *Human nature and the social order*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203789513>
- Corcuff, P. (2016). *Bireyciliğin meselesi*. (A..U. Kılıç, Çev.). Heretik.
- Dalbay, R. S. (2018). Kimlik ve toplumsal kimlik kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 161-176.
- Delannoi, G. (1998). Milliyetçilik ve ideolojik kataliz. J. Leca (Edt.), *Uluslar ve milliyetçilikler* (S. Dilmen, Çev.), içinde (ss. 31-38). Metis.
- Durdu, Z. (2021). Kimliğin dönüşümü ve kültürel küreselleşme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(7), 345-365.
- Feyerabend, P. (2015). *Bilimin tiranlığı* (2. b.). (B. Yıldırım, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin düzeni* (T. Ilgaz, Çev.). Hil Yayın.
- Gellner, E. (1992). *Postmodernism, reason and religion*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203410431>
- Giddens, A. (1981). Modernism and postmodernism. *New German Critique*, 22, 15–18.
<https://doi.org/10.2307/487860>
- Giddens, A. (2016). *Modernliğin sonuçları* (7. b.). (E.Kuşdil, Çev.). Ayrıntı.
- Goffman, E. (2006). The presentation of self. *Life as Theater: A Dramaturgical Sourcebook*.
- Görmez, K. (2005). Küreselleşme ve yerelleşme. K. Görmez (Edt.), *Küreselleşme ve Yerelleşme* içinde (ss. 1-19). Odak Yayınevi.
- Griffin, D. R. (1989). *God and religion in the postmodern world: Essays in postmodern theology*. Suny Press.
- Habermas, J. (2010). The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights. *Metaphilosophy*, 41(4), 464–480.
- Habermas J. (2022). Modernity: An unfinished project. C. Calhoun, J. Gerteis, J. Moody, S. Pfaff ve I. Virk (Edt.), *Contemporary sociological Theory* (4.b.) içinde (ss. 395-401). Wiley Blackwell.
- Habermas, J. ve Ben-Habib, S. (1981). Modernity versus postmodernity. *New German Critique*, 22, 3–14.
- Habermas, J. ve Levin, T. Y. (1982). The entwinement of myth and enlightenment: Re-reading dialectic of enlightenment. *New German Critique*, 26, 13–30.
- Hall, S. (1997a). Old and new identities, old and new ethnicities. A. D. King (Edt.), *Culture, globalization, and the world-system: Contemporary conditions for the representation of identity* içinde (ss. 41-68). University of Minnesota Press.
- Hall, S. (1997b). The local and the global: Globalization and ethnicity. A. D. King (Edt.), *Culture, globalization, and the world-system: Contemporary conditions for the representation of identity* içinde (ss. 19–40). University of Minnesota Press.

- Hall, S. (2006). The meaning of new times. D. Morley ve K. H. Chen (Edt.), *Critical dialogues in cultural studies* içinde (ss. 222-237). Routledge.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin durumu* (8. b.). (S. Savran, Çev.). Metis.
- Hassan, I. (1971). Postmodernism. *New Literary History*, 3(1), 5–30.
- Heidegger, M. (1964). *Logic - The question of truth*. Indiana University Press.
- Held, D. ve McGrew, A. (2014). Büyük küreselleşme tartışması. D. Held ve A. McGrew (Edt.), *Küresel dönüşümler büyük küreselleşme tartışması* (2.b.), içinde (ss.7-70), (A. S. Mercan ve E. Sarıot, Çev.). Phoenix.
- Heywood, A. (2018). *Siyaset teorisine giriş* (9. b.). (H. M. Köse, Çev.). Küre Yayınları.
- Horkheimer, M. (2016). *Akıl tutulması* (5.b.). (O. Koçak, Çev.). Metis.
- Illich, I. (2018). *Şenlikli toplum* (5. b.). (A. Kot, Çev.). Ayrıntı.
- Jameson, F. (1985). Posmodernismo y sociedad de consumo. J. Habermas, J. Baudrillard, E. Said, F. Jameson y otros (Edt.), *La posmodernidad* (7.b.), içinde (ss. 165-186). K airós.
- Jenks, C. (2007). *Altkùltür toplumsalın parçalanışı*. (N. Demirkol, Çev.). Ayrıntı.
- Julien, I. ve Mercer, K. (2006). De margin and de centre. D. Morley ve K.H. Chen (Edt.), *Critical dialogues in cultural studies* içinde (ss. 452-468). Routledge.
- Kaldor, M. (2014). Küresel sivil toplum. D. Held ve A. McGrew (Edt.), *Küresel dönüşümler büyük küreselleşme tartışması* (2.b.), içinde (662-666), (M. C. Çelebi, Çev.). Phoenix.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5(17), 2886-2899.
- Kaul, V. (2012). Globalisation and crisis of cultural identity. *Journal of Research in International Business and Management*, 2(13), 341-349.
- Kellner, D. (1998). Globalization and the postmodern turn. *Globalization and Europe*, 23-42.
- Kuhling, C. ve Keohane, K. (2007). Consumption: Guinness, Ballygowan and Riverdance: the globalisation of Irish identity. *Cosmopolitan Ireland: Globalisation And Quality of Life* içinde (ss. 76–104). Pluto Press.
- McRobbie, A. ve McRobbie, A. (2003). *Postmodernism and popular culture*. Routledge.
- Moghaddam, A. A. ve Rahman, A. (2012). Three of concepts: Modernism, postmodernism and globalization. *Elixir Social Sciences*, 43, 6643-6649.
- Morris, B. (2019). *Ekolojik insancılığın öncüleri*. (B. Esen, Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Möngü, B. (2013). Postmodernizm ve postmodern kimlik anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 27-36.
- Ongur, H. Ö. (2011). *Tüketim toplumu, nevrotik kùltür ve dövüş kulübü*. Ayrıntı Yayınları.
- Oran, B. (2009). *Küreselleşme ve azınlıklar* (5. b.). İmaj.
- Poggi, G. (2019). *Modern devletin gelişimi* (9. b.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Putri, P. I., Nasruddin, E., ve Wahab, J. A. (2017). Defining the concept of national identity in postmodern society. *3rd international conference on transformation in communications*, (ss. 175-180). Atlantis Press.
- Randal, W. L. (2014). *Bizi "biz" yapan hikâyeler* (2. b.). (Ş. S. Kaya, Çev.). Ayrıntı.
- Ritzer, G. (2003). The globalization of nothing. *SAIS review*, 23(2), 189-200.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2021). *Modern sociological theory*. Sage publications.
- Robertson, R. (1997). Social theory, cultural relativity and the problem of globality. A .D. King (Edt.), *Culture, globalization, and the world-system: Contemporary conditions for the representation of identity* içinde (ss. 69-90). University of Minnesota Press.
- Roszak, T. (2017). *Bir karşıt kültür yaratmak teknokratik toplum ve gençliğin muhalefeti üzerine düşünceler*. (B. Karayalçın, Çev.). SUB Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyaset, demokrasi ve kimlik*. Asa Kitabevi.
- Steinbeck, J. (2021). *Bitmeyen kavga*. (R. Güran, Çev.). İletişim.
- Şallı, S. (2005). Küreselleşme ve fundamentalizm. K. Görmez (Edt.), *Küreselleşme ve Yerelleşme* içinde (ss. 91-105). Odak Yayınevi.
- Tekin, M. (2015). Postmodernizmin "din" sorunu. *Milel ve Nihal*, 12(2), 7-24.
- Tong, L. (2017). Modernity and postmodernity: The characteristics of postmodern cultural media. *Frontiers of Philosophy in China*, 12(2), 265–277.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin eleştirisi* (4.b.). (H. Tufan, Çev.). Yapı Kredi.
- Turner, B. S. (2003). *Oryantalizm, postmodernizm ve globalizm* (2. b.). (İ Kaplıkaya, Çev.). Anka Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2024). Kimlik, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:14.04.2024).
- Wallerstein, İ. (1984). Geçiş olarak bunalım. I. Wallerstein, A. Frank, G. Arrighi, ve S. Amin (Edt.), *Genel Bunalımın Dinamikleri* içinde (ss. 15-64), (F. Akar, Çev.). Belge Yayınları.
- Wark, M. (2011). *Kaldırım taşlarının altında kumsal var*. (A. Çiltepe, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Williams, F. (2002). Postmodernism, feminism and the question of difference. *Social theory, social change and social work* içinde (ss. 61-76). Routledge.
- Yıldırım, S. (2023). *Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisinin Türk kamu yönetimi üzerindeki etkisi*. Adalet Yayınevi.